

FREDRIK BARTH

Muligheter og begrensninger i anvendelsen av sosialantropologi på utviklingsproblemene¹

Det som er utviklet av kunnskap og ferdigheter i ett samfunn bærer utviklingspotensialer i seg for andre samfunn: det kan anvendes også i andre gruppers tjeneste for å øke deres velferd. Utviklingshjelp fra vårt land vil derfor berøre de fleste felter av vår teknikk og vitenskap. Men det er noen vitenskaper som har en spesiell berøring med utviklingshjelp: de vitenskaper som gjør studiet av sosiale institusjoner til sitt tema. De økonomiske fag og samfunnsfagene gir ikke bare en fremstilling av mulige organisasjonsformer og virksomhetstyper; de gir også forståelse av mottagerlandenes struktur og de forhold som gjør disse samfunnene mindre dynamiske, gir dem en lavere kapasitet for kumulativ velstandsøkning, enn de industrialiserte samfunn.

Blant disse fagene gjør sosialantropologien (i Norden fortsatt ofte kalt etnografi) krav på en sentral plass, fordi den har det generelle, sammenliknende studium av kultur- og samfunnsformer som sin oppgave. Denne oppgaven gir faget et særpreg både metodisk og analytisk som man må ha et klart bilde av om man skal vurdere fagets forhold til utviklingsproblematikken.

For det første følger det fra fagets sammenliknende siktepunkt at sosialantropologer søker å gjøre seg kjent med så stor formvariasjon som mulig; at analytisk forståelse fremmes gjennom kjennskap til mange og varierte former, og at relevansen av de data faget produserer ikke beror på hvor betydningsfulle eller dominerende de er rent demografisk eller geopolitisk, men på hva de forteller om nye variasjoner. Det er derfor naturlig at sosialantropologer stort sett velger å arbeide utenfor de industrialiserte vestlige samfunn og like ofte med små og ubetydelige folkegrupper som med større nasjonale kulturer.

Videre har akkumulasjonen av empiri og analytisk erfaring ført

til en voksende forståelse av hvor sammensatt samfunnsliv er. Det er åpenbart at sosialt liv i en virksomhets-sektor begrenses og formes av forhold i andre sektorer: personer bærer sine ferdigheter og sine forpliktelser med seg fra en sektor til en annen og bindes sammen i et stort og forgrenende sosialt spill gjennom sitt forhold til hverandre. Det som skjer på arbeidsplassen vil derfor preges av forhold i familien, politisk autoritet avspeiler økonomiske og slektskapsbaserte bånd og kultus dreier seg om de samme relasjoner som dagliglivet. Materialet viser også den sterke innbyrdes avhengighet som består mellom personers forestillinger og verdsettinger — deres kultur — og deres handlingsformer: både handlingers intensjoner og konsekvenser må tolkes ut fra hva de handlende selv oppfatter og finner akseptabelt, samtidig som deres kultur og verdensbilde bare har mening i forhold til de erfaringer som lar seg høste.

Forståelsen av disse avhengighetene har store implikasjoner for sosialantropologenes arbeidsform. For å blottlegge sammenhengene og forstå samfunnsformen trenger de data som er tematisk vidfavnende, men samtidig konsentrert og uttømmende for de enkelte personer og lokaliteter. Slike data kan best innsamles ved en metode som er intensiv og langvarig — som særlig bygger på direkte observasjon av spontan atferd og på aktiv deltagelse i det samfunn som studeres. Det er en ulempe at en slik metode blir vanskeligere å gjennomføre jo større stedssamfunnene er; sosialantropologi har derfor størst slagkraft i studiet av stammesamfunn, landdistrikter og usentraliserte systemer, men lar seg også meget lett anvende på mange institusjoner i moderne urbane samfunn som fabrikker, sykehus, familier, o. l.

Faget har altså menneskers livssituasjon som studieobjekt og beskjeftiger seg spesielt med livet i fremmede kulturer. Det kan derfor synes underlig at det ikke i høyere grad og like fra begynnelsen har vært anvendt for å belyse utviklingsproblemene. Det kan være tre hovedgrunner til at så ikke har skjedd. For det første har antall fagfolk vært lite, ikke bare i Norden, men også i andre land. For det andre favner faget over et overmåte stort problemfelt, og utviklingen av en analytisk teori som er adekvat for annet enn statistisk analyse er av forholdsvis ny dato. Endelig har sosialantropologer hatt en tendens til å se med skepsis på deler av utviklingshjelpens intensjoner og til å forkaste enkelte av de premiser den bygger på. Dette har sammenheng med sosialantropologens opplevelse av feltarbeidet i en fremmed kultur: gjennom en krevende og på mange måter smertefull medlevelses- og innlevelsesprosess, når han det punkt hvor han begynner å se verden fra de

innfødtes synspunkt og settes i stand til å verdsette den fremmede kultur. Han blir deltager i et samfunn som i møtet med Vestens kulturdominans, trenger talsmenn og forkjempere. Derfor reagerer han ofte dialektisk ved å romantisere det innfødte livsmønster og helt benekte berettigelsen av vestlig innflytelse eller velsignelsen av vestlig levestandard.

En like snever holdning har imidlertid ofte gjort seg gjeldende fra den andre siden. Planlegging og igangsetting av utviklingsarbeid har alt for ofte vært basert på et klart bilde av det endelige mål, men på uklar og mangelfull kunnskap om de faktiske forhold i de angjeldende samfunn.

Etter hvert som de strukturelle forutsetningene for vestlige industrilands vekt er blitt avklart, har man oppfattet de mindre utviklede land rent negativt som systemer *uten* disse forutsetninger. På bakgrunn av en slik oppfatning av situasjonen har detaljert informasjon om kultur og samfunn i et utviklingsland liten mening; man vet fra den eksisterende fattigdom at strukturen i disse landene er inadekvat, mens man har prototyper fra Vesten på adekvate institusjoner. Utviklingsproblemet reduseres derved tilsynelatende til et spørsmål om å skape en *motivasjon* i den lokale befolkning for deltagelse i slike nye og adekvate institusjoner. Det hevdes da ofte at en slik motivasjon må oppelskes gjennom skole og utdanning — det vil si utdanning oppfattet som en ideologisk omskolering som tilpasser befolkningen til det fremtidige samfunn, snarere enn en opplæring i kunnskap og ferdigheter som kan komme til nytte i deres nåværende samfunn. Alternativt henvender man seg til sosialantropologer med forespørsel om hvilke teknikker som kan stimulere den innfødte befolkning til å delta — til å samarbeide i de institusjoner som utviklingseksperter bringer med hjemmefra og om de mål han setter opp.

Det har vært vanskelig for sosialantropologer å akseptere slike problemstillinger og la seg engasjere i utviklingshjelp ført på slike kulturmisjonerende premisser. Dessuten er en slik formulering av utviklingshjelpens og den anvendte sosialantropologis oppgave åpenbart uproduktiv. For utviklingsarbeid må det være vesentlig å erkjenne at man i u-landene står overfor sammensatte og menneskerike samfunn i ressursfattige områder, og at det sentrale spørsmål må være hvordan man kan modifisere de bestående samfunnsformer for å øke produksjon og velferd.

For samfunnsforskeren gir ikke begrepet «motivasjon» noe analytisk grunnlag for å vise hvordan handlingsformer fremkommer: motivasjon slik det brukes i denne forbindelse er ikke en handlingsdeterminant, men en netto-effekt — noe man sier foreligger hvis

man ser at handlingen finner sted og sier mangler dersom handlingen ikke finner sted. Jeg vil derfor hevde at et slikt motivasjonsbegrep tjener som skinnforklaring på atferdsformer og impliserer en helt inadekvat modell av forholdet mellom enkeltpersoners intensjoner og samfunnets form. Ser vi nøyere på et sosialt system blir det åpenbart at handlinger beror på et samvirke mellom mange komponenter og fremkommer gjennom avveininger. Noen av disse komponentene er «motiver» i analytisk forstand: verdsettinger som ligger til grunn for preferanser. Men folks handling bestemmes også av andre komponenter som deres aktiva, tekniske og praktiske allokeringmuligheter og deres anledning til å løpe risiko og bære omkostninger. Når de ikke forfølger handlingsformer som for en teknisk ekspert synes åpenbare, sier det seg ikke selv at folk ikke verdsetter de eventuelle resultater — at de ikke er «motivert» i denne forstand. Tvert om viser det seg svært ofte at folk foretar rasjonelle avveininger med slike mål for øyet, men tar hensyn til faktorer som den tekniske ekspert ignorerer.

For å avdekke determinantene bak folks handlingsvalg må man foreta en analyse som likner økonomenes analyse av «opportunity costs» — av hvilke andre muligheter som renonseres på ved å velge ett alternativ. Dette forutsetter at man finner frem til de faktorene folk selv tar hensyn til når de velger mellom de alternative handlingsmuligheter de ser. Kjenner man disse faktorene kan man også forutsi endring og folks reaksjoner på nye tilbud: man kan veie dem med de samme standarder og forutsi hvilke valg folk vil følge. Derved settes samfunnsforskerne i stand til å gi den type prognoser som må til om de skal være nyttige for utviklingshjelp.

En slik analyse av valg-determinantene bak handlingsformene er hva jeg ville peke ut som sosialantropologenes ekspertisefelt i utviklingsproblematikken. Faget har en teoretisk ramme som, i alle fall et stykke på vei, gjør det mulig å vise hvordan folks handlingsformer — deres familieliv, politiske grupper og økonomisk virksomhet — er aggregatresultater av samhandlingsprosesser der aktørene underlegges systematiske begrensninger. Slike begrensninger springer dels fra taktiske omstendigheter mellom rivaliserende aktører, dels fra sosiale forpliktelser og rettigheter dem imellom. For å forstå handlingsformene må man følgelig gå forholdsvis dypt i kulturanalyse og finne frem til (1) kognisjonskategoriene: hva folk oppfatter og hvordan de klassifiserer sine inntrykk, (2) verdsettingene som er kulturspesifikke, men ikke nødvendigvis **irrasjonelle**, og som faktisk viser langt mindre variasjon enn det **overfladisk** kunne synes, (3) kunnskaper og ferdigheter som **avgrensner**

det som foreligger av praktiske alternativer, og (4) ytre omstendigheter som kan oppsummeres under betegnelsen «økologi».

Hvor en slik analyse lar seg gjennomføre ser man hvilke faktorer det er, både kulturelle og andre, som betinger den samfunnsform og de virksomhetsmønstre som preger en befolkning. På grunnlag av en slik analyse kan man dessuten lage prognoser for hvilke former som ville fremkomme om en endret på en eller flere faktorer og derved på individenes valgsituasjon i videste forstand. Det er bare når slike prognoser fremkommer at samfunnsvitenskapelig analyse kan få nevneverdig betydning for utviklingsarbeidet.²

La meg understreke disse analytiske krav ved å kommentere den sørgelige dilettantisme som blir resultatet når slike kulturelle forutsetninger ikke vies systematisk oppmerksomhet i en samfunnsvitenskapelig analyse. Vi kan ta utgangspunkt i et eksempel. En gruppe FN-engasjerte statistikere fikk i oppdrag å fremskaffe materiale til vurdering av konsum- og sparingsmønstre i det nordlige Sudan, og satte i gang en storstilet innsamling av data om husholdningsbudsjetter blant de mange forskjellige etniske gruppene i området. De kom blant annet til Darfur, hvor min daværende assistent, magister Gunnar Håland, var engasjert i feltstudier blant en befolkning på 200 000 Fur landsbyboere. Han fikk se hvordan data fremkom gjennom intervjuer av alle gifte menn og husherrer i utvalgte landsbyer. De ble spurt om avlinger, inntekt, utgifter, osv., og opplysningene ble nedtegnet som data om deres respektive hushold. Imidlertid lever Fur-folk i en husholdsorganisasjon som er helt forskjellig fra vår og forskjellig fra den en finner blant nabo-folk. Ektefeller har atskilte budsjetter; mannen dyrker for å livberge seg selv, kvinnen for å livberge seg og barna, og avlingene lagres i separate kornbinger. Hustruen har plikt til å koke mat og brygge øl til ektemannen, men tar da korn fra hans bing. Ektemannen har plikt til å kle kone og barn — nå stort sett ved å kjøpe tøy som han betaler med penger tjent ved kontantsalg av spesielle avlinger. Den informasjon som ble innsamlet vil derfor delvis måtte referere seg til mennenes egen produksjon og konsum og delvis til ektemennenes gjetninger om hustruers hushold og vil følgelig være helt uten verdi og mening.

Selv et så grovt eksempel som dette beror ikke på feil som er så helt liketil å korrigere: intervjuene foregikk på arabisk som ikke har noen relasjon til befolkningens eget språk, og som er knyttet til en kultur hvor kvinner og private forhold er tabubelagte. Samtidig er familieenheten blant Fur viktig og synlig nok: ektefeller lever sammen i en felles hytte, kornbingen inne i hytten synes også å vitne om økonomisk fellesskap, og det er først ved nærmere

ettersyn at en oppdager de to atskilte kamrene. La oss imidlertid heller ta eksemplet som en prototyp på den etnosentriske villfarelse: at forhold i fremmede samfunn kan studeres og forstås gjennom løsevne partstudier hvor man går ut fra at alt som faller utenfor studietemaet enten er identisk med vår kultur, eller er uten innvirkning på det som studeres. Dermed blir man tilbøyelig til å begå en serie kortslutninger av typen: hvis en mann og en kvinne bor sammen i en hytte har de også felles husholdning, hvis en mann dyrker jord er han enten selveier eller i et kontraktforhold til jordeieren, hvis folk kjøper og selger produkter har også produksjonsmidlene en markedspris, osv. Bare gjennom en analyse som viser sammenhengen mellom kategoriseringer, verdsettinger og bundne interesser og forpliktelser i en befolkning og som setter deres institusjonelle og sosiale forhold inn i en slik sammenheng, kan man unngå slike etnosentriske tolkninger av data og underliggende determinanter.

Sosialantropologiske synsmåter kan altså bare utnyttes på vesentlige måter i utviklingsarbeidet hvis en legger visse perspektiver til grunn. Disse kan formuleres under to punkter:

1. Det er nødvendig å bygge utviklingen på det eksisterende — hvilket vil si at det er nødvendig å forstå strukturen i det eksisterende for å lede utviklingen i de retninger man ønsker.
2. Det er den overordnede målsetning for utviklingsprosjekter å øke befolkningens velferd, ikke bare dens produksjon i isolerte sektorer. Dette innebærer at det er nødvendig å lage prognoser for foreslåtte endringers samlede sosiale og økonomiske virkninger, ikke bare snevre beregninger for deres effekt i et begrenset produksjonsfelt.

Dersom man ser på produksjon — som er en nødvendig forutsetning for velferd — fra en slik synsvinkel, blir det åpenbart at problematikken ikke begrenses til hva man har kalt «human factors in technological change» — et spørsmål om hvordan folk kan oppmuntres til å delta i teknisk mer adekvate produksjonsforetagender. Det blir snarere et spørsmål om hvilken effekt slik virksomhet har på deltagerne selv.

Hvis vi betrakter menneskemateriellet som en spesiell ressursform eller produksjonsfaktor, som en integrerende komponent i produksjonen, ser vi at selve produksjonsaktiviteten ikke bare resulterer i materielle objekter, men også har en serie andre konsekvenser for deltagerne. De utvikler erfaringer og ferdigheter som, alt etter hvordan produksjonen er organisert, kan virke produksjons-

fremmede, gjøre andre produksjonsformer mulige osv. De utviklet et *autoritetssystem* som virker på produksjonseffektiviteten og som kan legges til grunn for myndighetsutøvelse og avgjørelsesprosesser også i andre felter av livet, og de underlegges *begrensninger i livsmønster* i forhold til tid og sted: deres privatliv og konsummønstre begrenses av arbeidets krav, enten disse innebærer punktlighet som på en fabrikk, atskillelse fra familien i lengre perioder som på fiske eller arbeidsvandring, eller behov for deltagelse og samordning som på en familiegård. Forskjellige produksjonssystemer kan altså bety styrking eller oppløsning av familien; de kan gi grunnlag for gruppedannelser og karriereforløp av de forskjellige slag; de innebærer en hel serie begrensende forutsetninger for det daglige liv for øvrig. På makro-planet genereres bosetningsmønstre og stedssamfunns-strukturer o. l., og hver enkelt av disse virkningene kan innebære en vedlikeholdelse av eksisterende former, eller være en kilde til kumulativ endring.

Oppdagelsen av noen grunnleggende sammenhenger av denne typen ga nylig støtet til statsminister Nyereres radikale Arusha-deklarasjon som la opp til en nyorientering i Tanzanias utviklingspolitikk. Den påpeker de strukturelle konsekvenser som utviklingen av eksportnæringene har hatt for landets økonomi og samfunn og konkluderer at en ensidig politikk for å fremme eksport av jordbruksprodukter i stort sett privat-kapitalistisk regi, gjør byene og landets elite til en parasittisk mellommanns-institusjon som consumerer store deler av overskuddet uten å fremme vekst. Alternativet som fremmes er en utviklingspolitikk som har de strukturelle implikasjonene på det sosiale og økonomiske felt som primærmålsetning, og som ser produksjonsvirksomheten som et middel til å nå slike mål. Målet er å skape en nasjon som bygger på fellesskap og ansvarsfølelse, ved å skape produksjonsenheter og arbeidssituasjoner der representanter for eliten og for de brede lag er i direkte kontakt og går sammen om produksjonsoppgavene. Samtidig tar man sikte på å redusere forskjellene i konsum, interesser og privatliv mellom de forskjellige yrkesgrupper ved å føre folk med ulik bakgrunn og oppgaver sammen i fritid ved bl. a. å øke hva vi i vårt land kaller «det kulturelle tilbud».

Den analyse som vil kreves hvis en skal drive utviklingsarbeid fra et slikt perspektiv går langt utover sosialantropologiens kompetansefelt; den må være tverrvitenskapelig i sin karakter. Men det synes berettiget å understreke at vesentlige sider ved problematikken beror på spørsmål der lokale kulturelle forhold er utslagsgivende, og at det derfor innenfor en slik tverrvitenskapelig analyse vil

kreves en betraktelig innsats som går på slike kulturelle faktorer som jeg har antydnet ovenfor.

Det kan være berettiget å spørre om ikke en slik samfunnsplanlegging går langt ut over det mandat som utviklingshjelpen har for sin virksomhet, og det ansvar som tekniske eksperter eller samfunnsforskere bør påta seg. Det enkleste svar er vel at betydningen av, og ansvaret for, uanede konsekvenser av handlinger også er store. Det må være til alles fordel å forstå virkningene av de avgjørelser som tas for den angjeldende befolknings sosiale struktur og fremtidige velferd. En slik analyse muliggjør ansvarlige avgjørelser hos ansvarlige myndigheter, den umyndiggjør dem ikke. Det er en selvfølge, og en forutsetning for at arbeidet skal ha noen realitet, at utviklingshjelpens instanser må underordnes og samarbeide med landets myndigheer. Men dette innebærer ikke at man må akseptere dem som tekniske eksperter i alle felter som har med samfunnsplanlegging å gjøre, eller ukritisk støtte enhver utviklingspolitisk avgjørelse.

For det første må man være klar over at den elite som formulerer et lands politikk har særinteresser som kan være uforenlige med det som er optimalt for landet som helhet. Vi ser for eksempel til stadighet hvordan slike eliter tvholder på skolesystemer som er arkaiske kopier av det tidligere kolonilands hjemlige system, og som er høyst inadekvat for u-landets behov. Men siden dette skolesystem ligger til grunn for elitens nåværende posisjon og indre rangs-struktur lar det seg vanskelig rokke. Slike skolesystemer forsvares og opprettholdes av grunner som ikke er utviklingsfremmende. Selv hvor myndighetene har slått inn på en slik utdanningspolitikk, må det være mulig innenfor rammen av utviklingshjelpens veiledende oppgave å stille seg kritisk til slike politiske avgjørelser fra myndighetenes side og påvise deres implikasjoner. Dette er desto viktigere fordi utviklingshjelpens velferdskriterier som oftest anerkjennes som vesentlige av landets myndigheter og samsvarer med deres langsiktige mål. Derfor ser man også at lokale eliter, når sammenhengene gjøres klare, kan heve seg over sine egne særinteresser og forfølge mål som avviker behagelige privilegier, noe Arusha-deklarasjonen utvilsomt kan stå som eksempel på.

En langt viktigere grunn til at sosiale og kulturelle implikasjoner av utviklingsinitiativ må gjennomanalyseres som ledd i utviklingsarbeidet, er at landets egne myndigheter like lite som andre, kan forventes å se slike konsekvenser uten samfunnsvitenskapenes hjelp. Det er både et spørsmål om data og om analytisk perspektiv: i Afrika som i Norden kan folk bare bygge på den informasjon som

foreligger og ta hensyn til de sammenhenger som de forstår. Således legges ofte en begrenset og tradisjonell økonomisk analyse til grunn for avgjørelser såvel av lokale myndigheter som utenlandske eksperter. Men de fleste u-land har et produksjonsliv som i stor utstrekning formidles uten penger: befolkningen dyrker og produserer til eget behov, de hjelper hverandre i dugnader eller gjennom andre avtaler, de gir og får gaver og brudepriser og mottar arv, alt sammen i form av varer og tjenester som aldri måles i penger eller registreres i bøker. For en mann med konvensjonell økonomisk trening som måler produksjon og verdi i penger og opererer med begreper som arbeidslønn, omsetning, kreditt, sparing og investering, vil det meste av denne virksomheten rett og slett være usynlig. Selv om han vet at den foregår, er det ingen måte hvorved han kan forbinde denne viten med sine resonnementer og avgjørelser. Hvis vi måler produksjon i en slik ikke-monetær sektor, ikke i en hypotetisk produkt-verdi som ville fremkomme dersom produktene skulle blitt omsatt i penger, men i dagsverk som vel er like viktig fra velferdssynspunkt, er det vel få u-land som ville ha mindre enn 90 % av sin virksomhet i den ikke-monetære sektor mot 10 % «synlig» ut fra pengeregnskap. Det blir da unektelig noe grotesk å planlegge utviklingen av næringslivet ut fra en analyse bare av disse 10 % og å måle virkningene av tiltak bare ut fra hvordan de 10 % forandres. — La meg bare innskyte at jeg ikke her taler *imot* en utvikling av den monetære sektor i utviklingsland — jeg har selv ganske nylig vært med på en kommisjon opprettet av U.N.D.P. for å lage retningslinjer for utviklingen av Indonesias Vest Irian som besluttet nesten utelukkende å satse på den monetære sektor. Hva jeg ønsker å understreke er at slike avgjørelser bare kan forsvares hvis de er resultat av avveininger hvor en tar hensyn til landets totale produksjonsliv og til avgjørelsens virkning på utviklingen av samfunnet som helhet.

Et slikt utvidet sosialantropologisk perspektiv kan gjøres gjeldende i alle felter av sosialt liv til støtte for planlegging og endring. La meg illustrere en slik anvendelse i et felt som kanskje mer enn noe annet er presserende i utviklingslandene: befolkningsproblematikken. Skissen bygger på et arbeid i forbindelse med familieplanlegging som ble foretatt noen år tilbake i Puerto Rico.³

Puerto Rico, et lite land med et stort befolkningsoverskudd, har i lengre tid søkt å fremme familieplanlegging gjennom prevensjon og delvis frivillig sterilisasjon med positivt, men forholdsvis beskjedent resultat. Skyldes den begrensede reaksjon mangel på informasjon i befolkningen, klinikker og opplysningskampanjer til tross? Er det en mangel på interesse og motivasjon til familieplan-

legging i befolkningen? Eller dreier det seg om direkte motstand og meningsbrytning på det etiske plan?

Slike forenklete spørsmål kan bare føre til skjematiske svar. For å forstå situasjonen er det nødvendig å gå dypere. Familiestørrelse fremkommer som resultat av en rekke avgjørelsesprosesser som angår sett av ektefeller. Hvorledes og på hvilket grunnlag tas disse avgjørelsene? Hvem har innflytelse over dem? osv. Uten å vite dette er det bare gjettverk å lete etter «forklaringer».

I Puerto Rico er situasjonen relativt enkel i sammenlikning med mange utviklingsland: det er ektefellene selv som tar avgjørelsen, og andre personer har liten direkte innflytelse. Det finnes ingen storfamilie eller spesielle slektsbånd, og skjønt landet er katolsk har kirkens myndigheter ingen effektiv autoritet. (Etter en forbannelseskampanje i kirkene gikk søkningen til klinikkene noe opp; fordømmelsen virket som informasjonsformidler og ikke som avskrekning.) Men avgjørelser selv i en så liten gruppe som et ektepar, hemmes og kanaliseres av en rekke kulturelle og sosiale faktorer.

I puertoricansk kultur finner en i utpreget grad en dikotomisering av kvinner: enten er de «bra» slik som mødre og søstre, eller de er «løse» slik som prostituerte og andre seksualobjekter. Samtaler om kjønn hører ikke hjemme i familien, og bra kvinner er blyge og snakker ikke om slikt. Mannen søker sin ektefelle blant bra kvinner, mens de fleste menn har før- og utenomekteskapelige erfaringer med prostituerte, ofte forbundet med bruk av preventiver.

Innenfor ekteskapet er det en sterk understrekning av mannens autoritet og seksualmonopol. Alt kjønnslig er mannens initiativ, mens kvinnen beskytter sin posisjon som bra kvinne ved fortsatt blyghet og bekrefter mannens monopol ved passivitet. Endelig er ønsket om barn knyttet til ønsket om å bevare ekteskapet under slumforhold hvor slike bånd er forholdsvis ustabile.

Vi kan her se en håndfull kulturelle kategoriseringer og verdsettinger som har store utslag på avgjørelsesprosesser, selv i et så elementært sosialt system. Spørsmålet om barnebegrensning kan knapt nok tas opp mellom ektefeller. Mannen kan ikke diskutere det uten å øve vold mot hustruens blyghet; hvis han bruker preventiver forringer han henne som bra kvinne ved å behandle henne som seksualobjekt med teknikker som passer for prostituerte. Kvinnen kan ikke ta noe initiativ uten å true mannens autoritet, gi avkall på sin renhet og blygsel, utsette seg for hans mistanke om at hun ønsker kjønnslige opplevelser og derved true hans monopolrettigheter. En opplysningskampanje om familieplanlegging i en slik si-

tuasjon vil være så godt som virkningsløs hvis ektefellene får informasjonen hver for seg — de vil ikke kunne gjøre den relevant for sitt samliv. Bare den aller sterkeste motivasjon vil kunne resultere i en familieplanlegging som er systematisk nok til å ha noen virkning.

Av forskjellige grunner er det en større mulighet for at et ektepar kan ta den langt mer drastiske og vanskelige avgjørelse om kvinnelig sterilasjon, og hyppigheten av sterilasjon er da også stigende. Dette er en avgjørelse som man bare behøver å treffe en gang, og den fremkommer gjerne i forbindelse med en fødsel. Hustruen er da i en situasjon der hun kan bringe opp temaet uten å kompromittere seg: med liten blygsel-omkostning og med alibi mot mistanke om umiddelbar seksuallyst eller ønske om utroskap kan hun fremme tanken hos sin mann, og de kan ta en avgjørelse på grunnlag av økonomiske og mentalhygieniske realiteter som de ellers aldri kan nå frem til. Dette er neppe den beste løsning skjønt bedre enn et liv i knugende armod og kontinuerlige barnefødsler.

Det som hemmer familieplanlegging ligger altså i en kombinasjon av kulturelle og sosiale faktorer som preger forholdet mellom ektefellene selv. Økt effekt kan oppnås ved en veiledning som er tilpasset dette: det er ikke økt opplysning som kreves, men økt mulighet for ektefellene til å ta stilling til problemet i fellesskap for å nå frem til rasjonelle og gjensidig tillitsfulle avgjørelser. Vi ser videre at det ikke er noen enkel sammenheng mellom motivasjon og handlingsmønstre — i ethvert samfunn bærer menneskene på uforløste ønsker som bare kan realiseres gjennom særlig tilpassete institusjonelle former og hjelpemidler. Helt alment kan eksemplet tjene som illustrasjon på hvordan menneskelige forhold må sees i en vid kulturell og sosial sammenheng og man ønsker å se hvorledes handlingsformer fremkommer og hvor og hvordan hjelp kan gjøres mest effektiv.

I min argumentasjon har jeg hittil særlig henvendt meg til *planleggingsproblemene*. Men disse representerer bare en fase i utviklingshjelpens arbeid, og jeg vil derfor kort kommentere sosialantropologiens anvendelse også i de andre faser.

Under *gjennomføringen* av et program kan en sosialantropolog med en viss analytisk innsikt i den angjeldene kultur være til nytte som formidler og fortolker: han kan hjelpe til å finne løsninger på de mange små misforståelser, gnisninger og konflikter som oppstår under møte og samarbeid mellom folk med forskjellige verdier, kunnskaper og intensjoner. Hans rolle her kan særlig være til nytte hvor kulturbarrièren er stor, og hvor eksperter er i direkte

kontakt med de brede lag av befolkningen, som i «village development»-arbeid, helsesektoren eller skolevesenet.

I *evalueringsfasen* byr sosialantropologiens metodiske særtrekk, som for andre formål kan være en svakhet, på spesielle fordeler. Sosialantropologenes primærdata fremkommer gjennom observasjon innenfor det fungerende sosiale systemet. Dette betyr at han kan fremkomme med evalueringsbidrag allerede *under* prosjektet og foreta en tidlig, ja endog umiddelbar, registrering av effekten. Det er ikke nødvendig å vente på at store statistiske datamengder skal akkumuleres og gjøres tilgjengelig gjennom sekundære kilder, og følgelig behøver heller ikke evalueringen utsettes til det punkt da konsekvensene er blitt omfattende og tildels irreversible. Ved tidlig registrering kan en se virkninger som nettopp er begynt å ta form, og ved kortsiktige prognoser kan en få et rimelig sikkert bilde av hva de videre konsekvenser vil bli. Derved settes en i stand til å foreta små korreksjoner og modifikasjoner under det videre arbeid. Likeledes vil uforutsette virkninger av tiltak — både til godt og ondt — bare kunne påvises gjennom en omfattende sosialantropologisk analyse.

Ut fra de mange forhold jeg har berørt i diskusjonen ovenfor, vil jeg derfor hevde at sosialantropologien har vesentlige anvendelser i utviklingsarbeidet hvis en legger bestemte forutsetninger til grunn og i særlig grad dersom utvikling skal skje gjennom en utnyttelse og omforming av det bestående samfunn. Fagets anvendelse blir spesielt viktig på felter hvor virksomheten som berøres, er et resultat av mange små og uavhengige avgjørelser som tas innen en stor befolkning — altså innen felter som matproduksjon, befolknings spørsmål, o. l.

Sosialantropologer kan imidlertid ikke stå alene med slike anvendte oppgaver. Faget står i en spesiell komplementær avhengighet til sosialøkonomi som kan belyse en serie makro-sammenhenger som sosialantropologen med sin metodologi har vanskelig for å se og analysere, mens de analyser av samhandlingsmekanismer, av mikro-prosesser, som sosialantropologien gir, kan bidra til å utfylle sosialøkonomenes bilde. Analogien med henholdsvis epidemiologisk og bakteriologisk forsknings betydning i helsestellet, oppsummerer kanskje på en enkel måte denne arbeidsdeling og gjensidighet.

Videre må den anvendte sosialantropologi være underordnet de administrative fagfolk og instanser som sitter med ansvaret for planlegging og gjennomføring av selve prosjektene. Det er etter min mening av den største viktighet at samfunnsvitenskapelige **anvendelser** integreres så meget som mulig i den øvrige virksomhet, **slik at**

samfunnsforskerne hele tiden arbeider under en realistisk oppfatning av de tekniske og administrative begrensninger, samtidig som de får anledning til å bidra i så mange sammenhenger og på så mange plan som mulig.

Sosialantropologisk innsats er relativt billig — det kreves fagfolk og ikke stort mer. Derimot kan den være ganske tidkrevende og derfor forutsette en programmering av arbeidet slik at resultatene foreligger innen den tid de skal anvendes i prosjektet. Men dette er ikke noe stort problem siden utvikling jo dessverre går enda meget langsommere enn selv den mest møysommelige undersøkelse. Dessuten foreligger det for de fleste områder en omfattende faglitteratur som i alle fall gir et utgangspunkt og derfor forkorter og forenkler det anvendte arbeidet. Man må imidlertid være klar over at sosialantropologen i sitt arbeid periodevis krever frihet til å distansere seg fra den organisasjon han arbeider for og fordype seg i mottagernes situasjon og perspektiv og at virksomheten derfor ikke lar seg kombinere med andre, byråkratiske oppgaver. Til gjengjeld kan han bidra med innsikt på et felt som skulle være det sentrale i utviklingsproblematikken: analysen av de institusjonelle former og kulturelle handlingspremisser som særpreger det fremmede samfunn og som gjør det til et u-land med en egenartet utviklingsproblematikk.

NOTER

- 1 Artiklen gjengir i hovedtrekkene et foredrag holdt på et møte om utviklingsproblematikk, arrangert av Norsk Utviklingshjelp i desember 1967.
- 2 Som en illustrasjon på denne analyseform vil jeg vise til det prosjekt som Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Bergen, har arbeidet med i vel to år under FAO, i forbindelse med en «pre-investment»-analyse av Jebel Marra-området i det vestlige Sudan. Dette arbeidet er nå avsluttet og beskrevet i rapportene «*Human Resources: Social and cultural features of the Jebel Marra project area*» og «*Social Considerations*».
- 3 J. Mayone Stycos: *Birth Control Clinics in Crowded Puerto Rico*, i Benjamin D. Paul ed.: *Health, culture and community; Case studies of public reactions to health programs*. New York 1955.